

GÖRSEL KOMPOZİSYONUN BİR ÖĞESİ OLARAK ÇİZGİ

Doç. Dr. Şefik GÜNGÖR*

Özet

Görsel kompozisyonun en temel elemanlarından biri olan çizgi gerçekte, bizim kafamızda canlandırdığımız anlamda doğada olmayan, algısal bir olgudur. Etrafımızı çevreleyen dünyayı soyutlama arayışındaki insan çizgiyi, daha en baştan itibaren görsel dilin ve bu dili kullanan sanat türlerinin ilk aracı olarak kullanmıştır. Bizde çizgi algısı yaratan bir çok etmen bulunmaktadır: Genişliğine oranla uzunluğu çok fazla olan nesnelere, her nesnenin çevresinde onun sınırı olarak kabul ettiğimiz kontur çizgileri, aralarında bir bağlantı kurduğumuz noktalar hatta hareket eden bir nesnenin güzergahı gibi... Görsel anlatıma baş vuran sanatçılar için ilginç olan, doğada olduğunu varsaydığımız çeşitli türdeki çizgilerin gerçek hayattaki anlamlarının ve yarattıkları etkinin sanatsal ürünlerde de aynen karşılık bulmasıdır. Bu nedenle görsel düzenleme yoluyla izleyicisine bir şeyler aktarmak isteyen bir sanatçı için bunların bilinmesi ve doğru kullanılması büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Görsel algılama, kompozisyon, çizgiyi yaratan etmenler, çizginin nitelikleri, çizginin çeşitleri, çizgilerin anlamları

Line As An Element Of Visual Composition

Abstract

Line as a basic element of visual composition does not exist in nature but is actually a mentally accepted concept. Man, in an effort to abstracting the world as he perceives, has used the line as the first element of the visual language and all the visual arts using this language.

Many aspects in nature cause us to perceive an imaginary line: Objects which have proportionally much greater length than width; contour lines of every object which we assume to be its borders; points which we make a mental relation to each other even the imaginary route of a moving object. What's interesting for the artists utilizing the visual expression is, that the meaning and effect of different imaginary lines in real life coincides with the effects they create in arts. This

* Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema-TV Bölümü Öğretim Üyesi

Çizgi imgesini yaratan bir başka durum da nesnelerin yüzey şekillerindeki değişimler ya da farklı yüzeylerin birleşme hatlarıdır. Örneğin bir yüzeydeki yumuşak bir girinti ya da çıkıntı eğri. yüzeydeki sert bir değişim ise düz ya da kırık çizgiler yaratır. Nesnelerin farklı yüzeylerinin birleşme ve kesişme yerlerinde de karakterine göre farklı niteliklerde çizgiler görme eğilimindeyizdir. Bir odadaki duvarların birleşme yerlerini çizgiler şeklinde algılamamızda olduğu gibi...

Herhangi bir nedenle aralarında ilişki kurduğumuz, benzer nitelikler taşıyan noktaların birleştirilmesiyle de hayali çizgiler oluşabilir. Örneğin belirli bir düzen içinde art arda dizilmiş insanlar, çöp kutuları, elektrik direkleri, ağaçlar, kuşlar v.b. bizde çizgi imgesi yaratabilirler.

Hareket eden bir nesne, belki de bir tehdit unsuru olabileceği nedeniyle, iç güdüsel olarak derhal izlenmeye başlanır, olası hareketleri hesaplanmaya çalışılır ve rotası hafızada saklanır. Böylelikle, ister yumuşak bir zeminde bırakılmış gerçek izler (ayak izleri, tekerlek izleri, vb.) olsun, isterse görünürde hiç bir iz olmasın, hareket eden nesnelerin arkasında bizim yarattığımız hayali bir çizgi oluşur.

Yine aynı nedenle hareket potansiyeli olan nesnelere olası hareketi yönünde bir rota çizgisi eklenmesi mümkündür. Eğik duran bir direk düşme hissi yaratır ve olası hareketi hesaplanır, bir topun izleyeceği yol kafamızda çizilir; bir kapının açılıp kapanırken köşesinin çizeceği eğri çizgi mimari bir planda olduğu gibi görülür.

Simetrik nesnelere de etrafında hareket etme potansiyelleriyle (bizde yarattıkları hareket beklentisiyle) eksen çizgilerine sahiptirler. Bir kelebek, bir kuş, bir insan, hatta bir dikdörtgen şekil... Eksen çizgisi bir ya da daha çok olabilir. Kendi etrafında dönen nesnelerin genellikle simetrik oldukları düşünülürse, neden simetrik nesnelere bir eksen yakıştırdığımız daha iyi anlaşılabilir.

Hareket eden ya da hareket potansiyeliyle yön gösteren herhangi bir nesne gibi, yön gösteren yarım bir çizgi de devam ediyormuş gibi hayali bir çizgi yaratır. Özellikle, bir çerçeveye sınırlanmış görsel sanatlarda (resim, fotoğraf, sinema) çizgilerin bu özelliği (ya da etkisi) çerçevenin sınırlarını aşmak için kullanılabilir.

Durağan bile olsalar, bir görüntüdeki gerçek ya da sanal çizgilerin bizde devinim ve yön duygusu yaratma potansiyeli, resim, heykel, fotoğraf gibi statik sanat eserlerine devinim duygusu katmak için sanatçıların elinde önemli bir araca dönüşür. Aynı şekilde, çizgiler aracılığıyla yaratılan sanal bir "z" ekseninde izleyicinin gözü yönlendirilerek yaratılan bir hareket aracılığıyla, iki boyutlu görüntülere derinlik duygusu vermek de mümkün olmaktadır.

Ama çizginin hangi amaçlarla kullanıldığına geçmeden önce, onun temel niteliklerinden ve çeşitlerinden söz etmek gerekir:

ÇİZGİNİN TEMEL NİTELİKLERİ VE ÇEŞİTLERİ

Çizginin çeşitlerini de ortaya çıkaran altı temel niteliğinden söz edilebilir:

1. Uzunluk: Çizginin çizgi olarak algılanmasının onun uzunluk boyutunun baskın oluşundan kaynaklandığını söylemiştik. Bir çizgi uzun ya da kısa olabilir. Ancak bunun da, diğer özelliklerinde olduğu gibi, görece olduğunu belirtmek gerekir. Farklı etkenlerle uzunluk algısı değişebilmektedir.

2. Süreklilik: Çizgi sürekli ya da kesik kesik olabilir. Düzenli bir şekilde art arda gelen kesik çizgiler veya noktalar kafamızda birleştirilerek farklı karakteri olan tek bir çizgi gibi algılanır.

3. Genişlik: Her ne kadar bir çizgi uzunluk boyutuyla bu sıfatı kazanıyorsa ve uzunluğuna oranla genişlik boyutu ihmal edilebilecek kadar küçükse de, her çizginin yine de bir genişliği vardır. Genişliği göz önüne alındığında kalın ya da ince çizgilerden söz edilebilir.

4. Yön: Madem ki çizgi bir yol, gidiş gibi algılanabilmektedir bunun bir yönü de olması beklenir. Bakış açımıza ya da çerçevemize göre yatay, düşey, çapraz (diyagonal) gibi tek yönlü, dalgalı, spiral çizgiler gibi yavaşça veya zigzag şeklinde aniden yön değiştiren karakterde olabilirler. Yön değiştirme spiralde olduğu gibi belli bir düzene hizmet edebileceği gibi düzensiz ve gelişmiş güzel de olabilir. Bir de kendi içinde kapalı, bir şekil ya da yüzey meydana getiren yuvarlak, elips, kare gibi geometrik veya organik çizgiler vardır ki bunlar yönsüz olabilir.

5. Eğilme derecesi: Bir çizgi hiç eğilmiyorsa buna düz, eğiliyorsa eğri çizgi denir. Eğilme derecesinin az ya da çok, düzenli ya da düzensiz oluşuna göre çizgi farklı karakterler kazanır.

6. Keskinlik: Çizgi, ton ya da renk kontrastıyla fonundan ayrılırken veya iki düzlemin kesiştiği yerde ortaya çıkarken, keskin ve ani ya da yumuşak ve yavaş bir geçiş yapabilir. Bu da çizginin belirginliğini ve etkisini değiştiren bir nitelik olarak karşımıza çıkar.

Yukarıdaki niteliklerinden yola çıkarak çizgi çeşitlerini, uzun ya da kısa, sürekli ya da kesik, kalın ya da ince, yatay, düşey, çapraz, zig zag, dalgalı, düz ya da eğri, yumuşak ya da keskin oluşuna göre sınıflandırabiliriz.

ÇİZGİLERİN ANLAM, ETKİ VE İŞLEVLERİ

Çizgilere yüklediğimiz anlamlar doğrudan doğa ve yaşam deneyimlerimizle ilgilidir. Etrafımız sürekli yorumladığımız çizgilerle doludur. Örneğin kırık bir cam ya da şimşeğin bizde uyandırdığı tehlike duygusunu herhangi bir kompozisyonda karşılaştığımız kırık çizgilere taşımamız hiç de olanaksız değildir. Aynı şekilde, erkek ya da kadın vücudunu karakterize eden düz ya da eğri çizgilerin örneğin bir araba tasarımına erkeksi ya da kadınsı bir hava vermesi çok olasıdır.

Yukarıda anıldığı gibi, çizgi nesnelere tanımlanması için tarafımızdan bir algı aracı olarak kullanıldığından, görsel sanatlarda soyutlamanın en önemli, belki de ilk aracı haline gelir. Böylelikle çizgiler, nesnel dünyanın simgeleştirilmesinde kullanıldıkları gibi, aynı yolu tersten izleyerek, ilişkilendirildikleri nesnelere etki ve anlamlarını da üstlerinde taşırlar. Daha iyi açıklamak için yukarıdaki örneğe dönecek olursak; kırık bir camı çizmek için ressam kırık çizgileri kullanır ve herhangi bir resimde karşılaştığımız kırık çizgiler bizde kırık camın yarattığı etkilere benzer etkiler yaratır. Benzer şekilde, nesnel dünyanın alabildiğine basitleştirilmiş çizgilere indirildiği bir çizgi romanda ressam bir şimşeği betimlemek için kırık çizgilerden yararlanır ve diğer taraftan, şiddetli, ani, tehlikeli bir anı anlatmak gerektiğinde de illüstrasyonun çerçevesinden konuşma balonlarına kadar bir çok alanına kırık çizgiler hakim olur.

Öyleyse denebilir ki, çizgi hem nesnelere dünyasını betimlemenin en basit ve temel yolu olarak kullanılabilen hem de iç dünyaya hitap edebilmekte, anlamlar yaratabilmektedir. Çizgi hem nesnel hem de öznel işlevler yüklenebilmektedir. Teknik bir resimdeki soğuk betimlemenin yanı sıra ruhsal durumları anlatmak için de kullanılabilir. Bunlara estetik işlev de katılır.

Görüntü sanatlarıyla uğraşan sanatçılar, betimleme ve anlam katma işlevinin dışında çizgiden, izleyicilerin göz hareketlerini kontrol etmek için de yararlanırlar. Özellikle sinema gibi, görüntünün sınırlı bir süre için çerçevede kaldığı bir sanat dalında, asıl gösterilmek istenene dikkat çekilmesi ve anlamın ortaya çıkmasında bu kontrol hayati bir önem taşımaktadır. Çizgilerin gözü peşinde sürüklediği, hatta bir çerçeveye kesildiğinde gözün bu yönde hareketine devam ettiği bilinmektedir. Bu özellik, görüntü alanını sınırlayan çerçevenin sınırlarının zorlanmasını, bir anlamda görüntünün çerçeve dışında da devam etmesini sağlayabilmektedir. Tabii bu, kompozisyonun dengelerini etkileyen ve mutlaka hesaplanması gereken bir durumdur.

Çizgiler ayrıca, görüntüdeki gerilim noktalarını, görsel unsurları birleştiren ya da ayıran, ilişkiler kuran, anlam bütünlüğünü sağlayan bir işlev yüklenir,

yönlere işaret eder, gözü peşinden sürüklemesiyle durağan karelere hareket katar; bir uyum ya da çelişki veya bir ritim unsuru olarak kareye damgasını vurabilir.

Çizgi yüzeyler yaratabilir ya da yüzeyleri birbirinden ayırır; perspektif ya da derinlik duygusu oluşturabilir; belli bir sıklıkta tekrar edildiğinde ton, doku veya motiflere dönüşebilir. (Bkz. Foto. 1) Ama bunların ötesinde, bir görsel kompozisyonun öğeleri düzenlenerek kontrol edilebilecek hakim çizgilerin özellikleri, izleyiciler üzerinde istenen etkinin yaratılmasında sanatçının temel yardımcılarından. Çeşitli çizgilerin olası etkileri ve yarattığı duygular şu şekilde özetlenebilir:

DÜZ ÇİZGİLER

Herhangi bir sapma göstermeden, istikrarlı bir şekilde belli bir yöne dosdoğru giden bir çizgi, gittiği yönün etkileri dışında, bir kararlılık, güvenilirlik, sağlamlık, göstergesidir. Sürprizleri ve şaşırtmacası yoktur. Bu yüzden kesin, açık, net, yalın durumların anlatımında öne çıkar. Direkt, saldırgan, düzenli, güçlü, yetişkin, sert, katı, çekici, dürüst, niteliklerle ilişkilendirilir. Çizginin yansıttığı ağırlık ve sağlamlık duygusu kalınlığıyla orantılı olarak artar.

Diğer taraftan, organik, doğal olmayan, endüstriyel, insan yapısı biçimleri, modern yapı ve ürünleri çağırır. Zira doğal biçimlere öykünen eski eşya ve yapıların eğri çizgilerine karşın modern çağ düz çizgileri dayatmıştır. Günümüzde ideal kadın çizgileri bile eğrilerden, daha erkeksi sayılan düz çizgilere doğru kaymaktadır.

Düz çizgilerin yönleri, etki ve anlamlarında önemli farklılıklar yaratmaktadır. Örneğin düşey ve yatay düz çizgiler çapraz ve eğri çizgilerin aksine düzen ve durgunluğu çağırır. Çizgilerin simgesel anlamlarını doğadan aldıklarını daha önce belirtmiştik. Bunda belki, Kandinsky'nin dediği gibi, sakin bir havada her şeyin yatay, düz ve durağan, fırtınada ise eğri, çapraz, hareketli ve karmaşa içinde olmasının da payı vardır.

Yatay ve düşey çizgiler ve bunların oluşturduğu dik açılar, yapıların dengeli ve işlevsel olması bakımından mimarinin zorunluluklarından biri olmuştur. Binaların bu alışlageldik düzeni onların içinde yaşayan insanların da bütün hayatlarına yansımış gibidir. Evlerimizin içindeki eşyalar ve onların yerleştirilişleri genellikle yatay ve düşeylerin dik açılar kuralına boyun eğer. Örneğin duvardaki bir tablonun eğik durması, böyle bir düzen anlayışıyla yetişmiş insanları rahatsız

edebilmektedir.¹

Emre Becer'e göre "bütün insanlarda yatay ve dikey formlara doğuştan gelen güçlü bir eğilim bulunmaktadır. Dünyanın merkezine doğru dikey bir yön izleyen yerçekimi ile insanın bu çekime karşı koyan dikey konumu, dikey formlara eğilimimizin başlıca nedenidir. İnsan, dünya ile kıyaslandığında oldukça küçük boyutlarda olduğundan dünyanın küresel eğimini düz olarak algılar. Bu nedenle ufuk çizgisi daima yatay bir hat gibi görünür."²

Yatay çizgilerin çoğunlukta olduğu bir dünyada düşeylik kuvvetli bir görsel güç olarak karşımıza çıkmaktadır. İki gözün yan yana yer alışından dolayı yatay bir görüş alanına sahip olan insanın bu alandaki düşey hatlara özel bir ilgi göstermesi kendisi de bir düşey hat oluşundan kaynaklandığı kadar, yatay ve düşeyin düzenli karşıtlığından da olsa gerektir. Zira görüntü alanımızdaki her türlü kontrast (şekil, renk, ton, hareket, vb.) ilgi çekicidir. Sinema perdesi de yatay ve düşey sınırlara sahiptir ve görüş alanımıza uygun olarak yatay uzunluğu fazladır.

Yatay ve düşey çizgileri birbirleriyle ilişkileri bağlamında irdeledikten sonra şimdi onları teker teker ele alalım:

Düşey Çizgiler:

Zeminle dik açı yapan düşey çizgiler, yukarıda da açıklanan nedenlerle dengeli ve sağlam olarak yorumlanmalarına ek olarak, yukarı doğru bir yön gösterdiği ve gözün doğası gereği bu yön izlendiği için bir yükseklik ve yücelik duygusu da yaratırlar. Yükseklik ya da uzunluk izlenimi, alçak tavanlı bir odanın dikine çizgili duvar kağıtlarıyla yüksek gösterilmesinden, kısa boylu insanların boyuna çizgili kıyafetlerle uzun gösterilmesine kadar bir çok alanda kullanılmaktadır. Yücelik duygusu ise, güç, iktidar, soyluluk, resmiyet, uhrevilik

¹ Emre Becer, *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara, Dost Kitabevi, 1997, s.30

² R. Arno ve Lynne Grand Masland, Samoan'daki eğitim televizyonu projesinde, kültürler arası ilişkiler konusundaki raporlarında şöyle bir örnek verirler: "Dekorda, sunucunun arkasındaki duvarda büyük bir harita asılıdır. İzlenimin yapılmı sırasında, haritanın duvara çarpık asılması nedeni ile kayıt durdurulur. Amerikalı yönetmen çarpıklığı dikkatsizlik, kayıtsızlık, kötü işçilik ve düzensizlik olarak kabul eden geometrik düzenin değerli olduğu bir kültürel sistemde yetişmiştir. Samoanlılar, haritanın düzeltilmesi amacıyla kaydın durdurulmasını anlayamazlar. Çarpıklık haritanın anlamını ve yararını değiştirmediklerinden onlar için haritanın çarpık asılması önemli görülmemiştir." (Aktaran: J.Potts, "Uluslar arası Film Dili Üzerine", Türkçesi: Y.Demir, Kurgu Dergisi, Sayı:3, Eskişehir, E.İ.T.A. yay., Ekim 1980, s.150-151)

gibi kavramları da çağrıştırır. Uzun ve dik çizgilerle karakterize edilmiş katedraller, yüksek sütun ve tavanlar, minareler bakanın gözlerini yerden gökyüzüne doğru sürüklerler ve yukarıda olduğu varsayılan başka bir gücü, göksel hayatı, tanrıyı çağrıştırırlar. Bu yükseklik duygusu karşısında birey ve maddi dünya küçücük kalır ve önemsizleşir. Tarih boyunca, kendilerini ilahi güçlerle özdeşleştiren yöneticiler, diktatörler kendileri adına devasa yükseklikte anıt yapılar, saraylar dikmişlerdir. Hangi yönetim biçimi olursa olsun, devletin yüceltildiği ülkelerde de devlet binaları devasa boyut ve yüksekliktedir. Diğer taraftan, gökdelenler, kuleler gibi dikine ve yüksek yapıların fallik çağrışımlar yapma yoluyla da bir iktidar ve güç simgesi olarak kullanıldığı söylenebilir (Bkz. Foto. 2). Çok sayıda holding ve benzeri büyük kuruluşun bir gökdelenle sahip olma çabası boşuna değildir. Bir çok Amerikan filmi de gücün ve başarının simgesi olarak bir övünç kaynağı durumundaki gökdelen görüntülerini sık sık kullanır. Bu çizgilerin kesintilere uğraması etkisini önemli ölçüde azaltır. Bu yüzden gökdelenlerin genellikle monoblok yapıda olmasına çalışıldığına tanık olunur.

Yatay Çizgiler:

Düsey çizgiler gibi yatay çizgiler de sağlam, güven verici ve durağandır. Gözün izlediği yön gereği genişlik duygusunu arttırırlar. Enine çizgili bir giysi boyuna çizgilinin aksine, sahibini olduğundan kısa ve şişman gösterecektir. Geniş ve ferah gösterilmek istenen mekan tasarımlarında da bu kurala dikkat edilmektedir. Çerçevenilmiş görüntülerde, kenar çizgisine dayanan, boylu boyunca kesintisiz yatay çizgiler dışarıda da devam ettiği duygusu vererek genişliği alabildiğine arttırırlar (Bkz. Foto.3). Kazazedelerin çaresizliğini vurgulamak için uçsuz bucaksız bir deniz ya da çöl görüntüsünde boylu boyunca yer alan ufuk çizgisi böyle bir işlev görmektedir. Yatan bir insan nasıl bizde hareketsizliği ya da dinlenmeyi çağrıştırıyorsa, yatay çizgiler de huzura ve dinginliğe aitmiş gibi görünür; rahatlatıcı ve sakinleştiricidir; barışa değerlidir. Bir durmuş oturmuşluk, yerleşmişlik durumu hakimdir. Yatay çizgilerin, görsel kompozisyonun alt tarafında yoğunlaşması durumunda bu durağanlık (stabilite) ve oturmuşluk duygusu artar. Henry ve Jane Fonda'nın birlikte oynadıkları "Altın Göl" filmindeki olağanüstü dingin görüntülerde, güneş ışınlarının gölün yüzeyindeki yansımalarından oluşan çok sayıda yatay çizginin kaçınılmaz bir etkisi vardır.

Yatay çizgiler (örneğin ufuk çizgisi) aynı zamanda dengede oluşun da bir ifadesidir; kompozisyondaki denge duygusunu güçlendirirler.

Çapraz (Diyagonal) Çizgiler:

Yaşam deneyimlerimiz bize, ağaçlar, direkler, insanlar gibi düşey nesnelerin dengede durabilmesi için zeminle dik açı oluşturacak şekilde olmaları gerektiğini öğretmiştir. Diklik bozulduğunda stabilite yok olur; denge sorunu başlar; durağanlık yerini düşme kaygısına bırakır. Bu bilgi ve bundan kaynaklanan sükunet ya da endişe duygusu, gerçekte düşme sorunu olmayan, resimdeki düşey görsel unsurlara da aynen yansıtılır ve onlar için de bilinçaltımızda geçerli kılınır.

Yatay ve düşey olmayan çizgiler bu yüzden bir hareket potansiyeline sahiptirler; heyecan yaratır, dikkat çekerler. Dengesizlik, gerilim, güvensizlik unsurudurlar; rahatsız edici bir duygu verirler (Bkz. Foto. 4). Her an düşecek ya da kalkacak gibidirler. Çapraz çizginin "yerle" yaptığı açı bu duygunun dozunu belirleyicidir. Açı küçüldükçe (çizgi yere yaklaştıkça) daha kararsız ve güvensiz görünür; düşme duygusu artar.

Ancak, bir çatıda olduğu gibi, iki çapraz çizgi birleşir ve birbirine dayanıyormuş gibi görünürse daha stabil bir hal alırlar; tıpkı doğada olduğu gibi...

Perspektif kurallarını çağrıştıran bir şekilde birbirine yaklaşan çapraz çizgiler bir derinlik duygusunun yanı sıra, bir gidişi, geleceğe dair umudu, burada var olmayana karşı duyulan özlemi de anlatmak için kullanılırlar. Bu yüzden perspektif çizgiler içerisinde uzaklaşan kahramanın görüntüsüyle bitirilmiş bir çok film vardır.

Derinlik boyutundan bağımsız olarak, çeşitli yönlerden gelerek bir noktada kesişen çizgiler merkeze doğru gelen ya da uzaklaşan hareketlere dair durumları çağrıştıır: Patlama, yayılma ya da birleşme gibi. Takım ruhunu ve güç birliğini, molada öne doğru eğilerek kafa kafaya vermiş basketbolcuların vücutlarının oluşturduğu radyan çizgilerden daha iyi ne verebilir? Buna karşılık değişik noktalarda karışık olarak kesişen çapraz çizgiler çatışma, kavga, kargaşa duygusu yaratır; bu yüzden savaş filmlerinde bolca kullanılırlar. Yatay, düşey ya da çapraz, çizgiler birbirlerine paralel ve düzenli ise birlik ve güç duygusu yaratırlar; tıpkı düzenli bir ordunun hatları gibi... Düzensizden yoksun çizgiler ise yenilmişliği, kargaşayı, başıbozukluğu, kaosu anlatır; bozguna uğramış bir ordu gibi...

Zigzag Çizgiler:

Zigzag çizgiler diyagonal çizgilerin kombinasyonları olarak düşünülebilir. Ani değişikliği temsil etmeleriyle karışıklık, şaşkınlık yaratırlar; sinirlilik ve heyecan anlatırlar. Zigzaglar çizerek giden bir nesne kararsız ve güvenilmezdir. Her an bir soruna yol açacakmış gibi görünür. Tıpkı sallanarak giden bir sarhoş ya

da yoldan çıkmak üzere olan bir araba gibi... Bu belirsizlik onu izleyen açısından da sürekli bir tehdit oluşturuyor izlenimi yaratır.

Zigzag (açılı) çizginin ani yön değiştirmelerini izlemekte göz zorlanır. Bu nedenle zigzagın meydan okuyucu bir yanı vardır. Fazlasıyla aktiftirler. Ancak yatay ve düzenli bir zigzag, düzensiz ve çapraz bir zigzagdan daha az aktiftir; tıpkı dalgalı eğrilerde olduğu gibi... Ancak zigzagın sertliğine karşın dalgalı çizgiler yumuşaktır. Yumuşak kavisler sükunetle, ani kırılmalar ise coşkuyla ilişkilendirilirler. Dalgalı, zigzag ya da diğer herhangi bir tür sürekli yinelenen çizgiler monotonluk duygusu yaratırken bu tekrarın belli bir düzene uyması ritim elde etmenin bir aracıdır aynı zamanda. Giderek uzayan ya da kısalan, incelen ya da kalınlaşan çizgiler ise resim yüzeyine optik bir hareket kazandırır.

EĞRİ ÇİZGİLER

Eğri çizgiler temelde bir yön değiştirmeyi içerdiğinden kararsız bir etki yaratır ve aynı zamanda aktif çizgilerdir. Eğrinin anlamı ve aktivitenin dozu, eğrinin yön ve tipiyle ilgilidir. Ama genel olarak eğrilerin, düz çizgilerin aksine , dolaylı, pasif, doğaya ait, çocuksu, romantik, yumuşak, organik, güvenli ve esnek niteliklerle ilişkilendirildiği, , zarafeti ve kadınsılığı yansıttığı söylenebilir. Ayrıca mimaride ve iç dekorasyonda eğri çizgiler klasisizmi ve zenginliği de çağrıştırırlar.

Eğri çizgi bir yay oluşturabilir. kendi eğrisini ters çevirerek dalgalı bir hal alabilir ya da kendi içerisinde dönmeye devam ederek spiral oluşturabilir.

Çizgilerin izleyicinin göz hareketlerini yönettiğini söylemiştik. Spiralin bu yüzden içine çeken, hipnotik bir etkisi vardır.

Benzer eğrilerin tekrarı (dalgalı çizgiler) bir ritim duygusu yaratırlar. Dalganın büyüklüğü ritmin hızını belirler. Küçük dalgalar hızlı titreşimler, büyük dalgalar yavaş titreşimler yaratır. Düz çizgilerde olduğu gibi, yatay ya da düşey yöndeki dalgalara oranla çapraz yöndeki dalgaların aktivitesi daha fazladır. Dalgalı çizgilerde olduğu gibi eğri çizgiler belli bir düzene uymadıklarında ise karmaşa duygusu ortaya çıkar. Etrafımız eğri çizgilerle doludur ve onlara yüklediğimiz anlamlar onları ilişkilendirdiğimiz gerçek hayattaki benzerleriyle ilgili olduğu kadar bağlamları ve nasıl kullanıldıklarıyla da şekillenir.

Örneğin bir yay şeklindeki eğri bir çizgi , açık tarafı aşağıya dönük olduğunda, bir kapak gibi yukarı gidişi engelleyen, bastıran nesnelere etkilerini taşır. Buna eşlik eden duygular, özgürlüğün kısıtlanması, baskı, karamsarlık hatta taassuptur (Bkz. Foto. 5)

Tabii ki tüm bunların algılanması sadece kalemle çizilmiş gibi görünen bir çizginin çerçevede yer almasıyla değil, aynı zamanda örneğin yarım daire şeklindeki bir nesnenin kontur çizgisi, aralarında ilişki kurulan nokta ya da nesnelerin kafamızda birleştirilmesiyle oluşan zahiri bir çizgi ya da ışıkla oluşturulmuş ton farklarıyla ortaya çıkan bir yarım daire ve onun sınır çizgisi gibi, yukarıda anılan, çizgiyi kafamızda yaratan bütün etkiler aracılığıyla mümkün olabilmektedir.

Yahudi ve müslümanlarda dinsel bir simge olarak kullanılan takke, cami kubbeleri, üstü yuvarlak pencereler gibi görsel öğeler, aşağı dönük yarım yuvarlak çizgileriyle kapalılık, taassup ve tevekkül kavramlarıyla uyum içindedirler.

Dinsel resimlerden etkiler taşıyan Rönesans resminde, ikonografik resimlerde de görüldüğü biçimde, öndeki figürün arkasında, bir ışık, kemer veya başka bir öğeyle elde edilmiş açık kısmı aşağıya bakan yaylar görülür. Bu hem eski dini resimlerdeki kutsal hale gibi figüre kutsal bir hava verir ve öne çıkarır, hem de ilgiyi resmin merkezine odaklar. Diğer taraftan, Rönesans resminin üst kısmını çerçeveler bir şekilde karşımıza çıkan aşağı dönük bu yay, gotik mimarinin göğe dimdik yükselişine karşın, göksel olanla insanı daha yumuşak bir biçimde birleştiren rönesansın kubbeli yapısıyla da uyum gösterir. Zira bilindiği gibi, o dönemde resim sıklıkla mimari yapının bir parçası olarak kullanılmaktaydı ve ahşap ya da duvar üzerine yapılan eserler mimari formlara uymak durumundaydılar.

Sinemacılar da görsel bir kompozisyona, bulutlu bir havanın insan ruhu üzerindeki etkilerine benzer şekilde, baskı, sınırlılık, ağırlık, sıkıntı, çaresizlik, keder, endişe gibi bir duygu yüklemek istediklerinde, çerçevenin üst kısmını altından daha az aydınlatarak ışık yoluyla bir kubbe oluştururlar. En klasik uygulama, sorgu ya da kumar masası sahnelerinde sıkça karşımıza çıkan, tavandan sarkan tek bir ışık kaynağının yarattığı aşırı kontrastla elde edilmiş keskin bir çizgiyle çerçevenin üst tarafını karanlıkta bırakan aydınlatma tarzıdır.

Bunun aksine, kontrastın en aza indirildiği, pırıl pırıl aydınlık bir sahnede hakim duygu sevinç, neşe, açıklık ve özgürlüktür. Bu son iki kavram, yarım yuvarlak çizginin aşağı değil yukarı dönük olması durumunda da karşımıza çıkmaktadır. Bu grafik formül yukarıya, göğe yükseliş ya da açılış duygusuyla, hep yukarıda olduğu düşünülen tanrıya bir uzanışı da simgeler. Çift minareli bir camide olduğu gibi, bazı dinsel yapılarda bu yukarıya dönük yarım yuvarlak çizgiler bulunabilir. Minarelerin, cami kubbelerinin tepesindeki hilaller de yukarıya bakar.

Dindarlar tanrıya yakarırken kollarını uzatarak benzer bir yukarı dönük yarım yuvarlak oluştururlar.

Yukarı dönük olma durumu, göksel çağrışımların yanı sıra, ilerleme, yenilenme ve reform gibi, aşağı dönük yuvarlak çizginin tersi kavramlarla da ilgilidir. İçe dönüklüğün yerini dışa dönüklük almıştır; sınırlılığın yeriniyse özgürlük...

Eğer sanat her şeyden önce bir iletişimse, bu iletişimin doğru kurulması ve amacına ulaşması ihmal edilebilecek bir şey değildir. Bu bakımdan, görsel kompozisyonun en önemli öğelerinden biri olan çizginin etki ve işlevlerini bilmenin görsel sanatlarla uğraşan sanatçıların amaçlarına ulaşmaları yolunda kullanabilecekleri güçlü bir araç olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA:

- Beccr.Emre, . *İletişim ve Grafik Tasarım*, Ankara, Dost Kitabevi, 1997,s.30
Block, Bruce, *The Visual Story*, California, Focal Pres. 2001
Brommer, Gerald F., *Discovering Art History*, Massachusetts, Davis Publications, 1997
Erdem, Mesut, *Resim Tekniği*, İstanbul, Hamle Matbaası, 1961
Eyikan. Ayhan, *Film*, Ankara, Ogun Matbaası, 1973
Genç, Adem, *Dada*, İzmir, D.E.Ü.G.S.F., 1983
Harvey, Liz, *Shoot*, New York, Amphoto, 1993
Horn, George F., *Art*, Massachusetts, Davis Publications, 1967
Hubbard, Guy, *Art in Action*, San Diego, Coronado Publishers, 1986
Kalfagil, Sabit, *Fotoğraf Sanatında Kompozisyon*, İstanbul, Fotoğraf Yay.,1981
Mascelli,Joseph V.*Sinemanın Beş Temel Öğesi*.Ankara.İmge Kitabevi.2002
Otto G, Stinson R, Wigg P, Bone R, Cayton D., *Sanatın Temelleri*, Türkçesi: Hacı Yakup Öztuna, İzmir, Tıbyan Yay.,2001
Ragonds, Rosalind, *Art Talk*, California, Glencoe Publishing Company,1988

Foto 1 : İstanbul Beykoz Konakları - Çatılar

Foto 2 : Ankara İş Bankası - Gökdeien

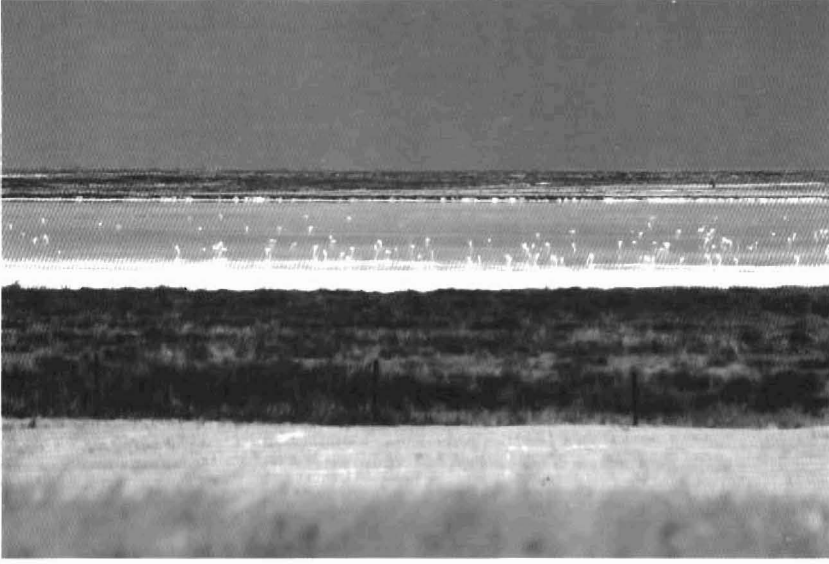

Foto 3 : Tuz Gölü - Kuş Sürüşü

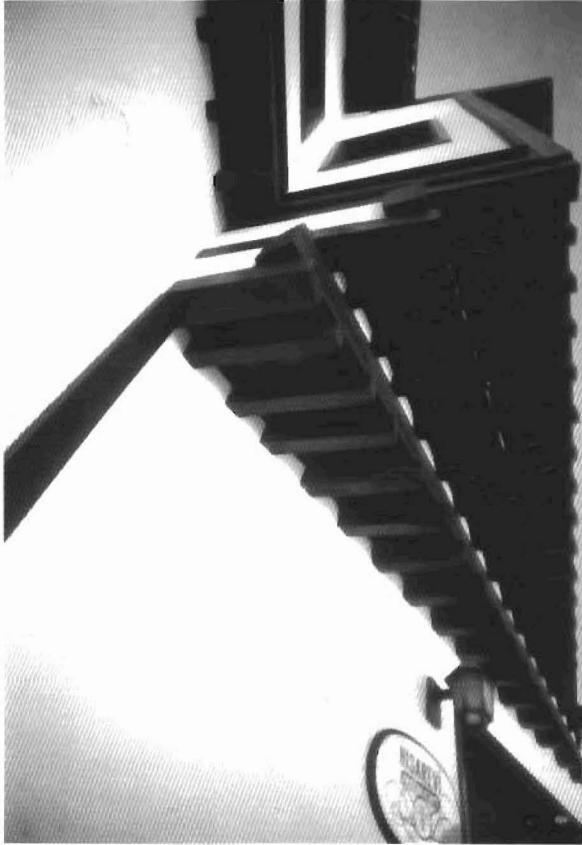

Foto 4 : Ankara Kaleiçi - Cumba Detay

Foto 5 : Kudüs El Aksa - Bodrum